

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Ауторитарно наслеђе и консолидација
демократије у Србији
(Мастер рад)

Ментор
Проф. др Славиша Ковачевић

Студент
Анета Мирковић-Макуловић
(M056/170)

АУТОРИТАРНО НАСЛЕЂЕ И КОНСОЛИДАЦИЈА ДЕМОКРАТИЈЕ У СРБИЈИ

Уводна разматрања.....	1
(I) АУТОРИТАРНО НАСЛЕЂЕ ДРЖАВЕ И ДРУШТВА	
1. Појам и схватања ауторитарности.....	4
2. Феноменологија ауторитарности.....	9
3. Ауторитарно друштво и ауторитарни менталитет.....	13
4. Либерализам и ауторитаризам.....	19
5. Политичка култура.....	23
(II) КОНСОЛИДАЦИЈА ДЕМОКРАТИЈЕ	
1. Дефиниција демократије.....	31
2. Међународни утицаји ширења и консолидације демократије.....	33
3. Утицај ЕУ на ширење и консолидацију демократије.....	35
4. Консолидација демократије.....	37
5. Облици и начини испољавања ауторитарне консолидације.....	39
Закључна разматрања.....	42
Литература.....	46
Сажетак.....	48
Abstrakt.....	49

1. Уводна разматрања

Ауторитарно наслеђе као битна одредница консолидације демократије је предмет овог мастер рада. Појава није само психички фактицитет менталитета него има снажне друштвене, политичке и правне последице. Стога, истраживање ауторитарних лимита демократизације једног друштва подразумева употребу не само општих и основних метода истраживања него и специфичних психолошких, аксиолошких, политиколошких и правних метода, јер свака истраживана појава подразумева научно-методски плурализам.

Основна хипотеза од које се полази у овом раду је да је ауторитарност диспозитивна одредница политичке и правне културе . Ауторитарна традиција се показује као препрека не само модернизацији и демократизацији већ и као отпор стварања демократског либералног грађанства и личног развоја грађанина. Ауторитарност као изразита и свеукупна зависност појединца од сваке врсте ауторитета а нарочито политичког ауторитета, представља сметњу укупног развоја не само појединца него и друштва у целини. Независни и аутономни појединац је претпоставка друштвеног развоја. Ауторитарност је друштвени однос који може да фаворизује претерано поштовање ауторитета власти али и појединих личности као неприкосновених арбитра у свим значајним питањима од важности за друштвену организацију живота, институције и политику. Из тога проистиче трајна и радикална неједнакост учесника у друштвеном животу и њихова немогућност да слободно исказују и задовољавају своје потребе и интересе. Идеологија ауторитарности која може прећи у идеологију ауторитаризма је антидемократска, потцењује вредности појединца, оправдава идеју силе и почива на ауторитарном систему вредности. Овакав систем вредности најчешће се остварује принудним средствима преко

државних институција и органа, политичких странака, верских група, система образовања или било којих других група за притисак.

Консолидација демократије није могућа ако не постоји довољно друштвене, политичке и правне традиције која ће стимулирати консолидацију и продубљивање демократије. „Консолидација демократије“ је синтагма транзиционих теорија која треба да означава стабилизацију установљене демократије или стабилизацију демократске традиције у најопштијем смислу речи. Уколико је политичка и правна традиција у основи и претежно ауторитарна онда се поставља питање превазилажења таквог наслеђа а процес превазилажења је један комплексан и дуготрајан процес који се не завршава са генерацијском ресоцијализацијом већ представља процес трансгенерацијског ресоцијализованог анти-ауторитарног стања друштвене, политичке и правне свести друштва. Продубљивање консолидоване демократије подразумева поред тога рационално, слободно, одговорно друштво које је свесно индивидуалних права и слобода, слободне јавности и одговарајуће политичке социјализације и политизације друштва.

Теоријска и научна истраживања односно сазнања која се баве овом проблематиком представљају само оквир за тумачење специфичности и посебности транзиционог пута. Основна ограничења таконазване транзитологије су што нису обухватили све искуствене чињенице реалности источно-европских друштава: с једне стране, политичко наслеђе земаља и специфичности претходних режима, и с друге стране, глобални геостратешки фактор као фактор међународног окружења. Због регрегатног процеса ратних конфликта неке Балканске земље су некако остале на маргинама магистралних теорија транзиције и трансформације.

Што се тиче литературе о ауторитарности, представљен је преглед и развој значења овог појма и усвојен општи модел ауторитарности који је применљив и на балканска друштва. Такав модел нам је послужио да систематизујемо емпиријске чињенице према значењима које трасира општа теорија ауторитарности, са доминантним ослањањем на Рокичеву теорију ауторитарности.

Савремене студије о ауторитарности и транзицији као да из свог емпиријског материјала избацују периферна, заостала и конфликтна друштва. Зато мисао, теорија и сазнање о ауторитарности и транзицији од којих полазимо у овом раду немају

довољан степен општости да обухвате и искуства ових друштвених простора. Можда је то разлог што је „увоз“ западних вредности, укључујући и теорију и политику, у ова друштва увек завршавао са неуспехом, јер искуства ових друштава су ван теоријских и политичких доктрина савремених друштава.

АУТОРИТАРНО НАСЛЕЂЕ ДРЖАВЕ И ДРУШТВА

1. Појам и схватања ауторитарности

Истраживање ауторитарности и ауторитерне прошлости започето је у Институту за социјална истраживања из Франкфурта у оквиру Франкфуртске школе.¹ Резултати истраживања објављени у студији „Ауторитарна личност“ као истраживање психолошких димензија идеологија и предрасуда, истраживање које није само област индивидуалне и опште психологије, већ пре свега истраживање предрасуда у политици и политичким идеологијама. Основни циљ студије је да се истражи генеза антисемитизма, а почетна хипотеза је да антисемитизам као негативан однос према Јеврејима представља повезану целину ставова, уверења и вредности. Поред антисемитизма, за ауторитаризам се везује етноцентризам и конзервативизам као антидемократска оријентација. Касније се ауторитаризам је ограничен само на фашистичку, нацистичку и комунистички оријентацију.

„Ауторитарна личност“ представља консеквенцу изражено оштрог и ригидног односа родитеља према деци, пренаглашавање дужности и обавеза, а не и права, недовољно испољавање љубави, истицање важности статуса, припадности, уздржавање и потискивање сваке спонтане манифестације осећања, мишљења и понашања.² Непријатељски импулси и емоције се потискују (страх од кажњавање на пример), идеализација родитељског ауторитета, а непријатељски и непријатни импулси се механизмом пројекције преносе на припаднике са нижим друштвеним статусом као што су маргиналне групе и све врсте мањинских група. На овај начин се формира ауторитарна личност коју нарочито карактерише: ригидна личност са стереотипним мишљењем која избегава сопствене психичке доживљаје. Сходно психоаналитичком тумачењу, ауторитарна личност је одраз одбрамбених процеса којима се спречава потиснуто непријатељство према суровом, грубом и строгом ауторитативном родитељу најчешће оцу.

¹Adorno, Frenkel-Brunsvik, Levinson i Sanford. (1964). *The Authoritarian Personality* (I), (I), John Wiley & Sons, New York.

² Brownlee, J (2007) . *Authoritarianism in am Age of Democratization*. Cambridge Univ. Press

Иако значајан узор-модел за даља истраживања, ово истраживање представља методолошки психички редукционизам при чему се занемарују социјални услови и други фактори који се стичу током животног циклуса. Такође, истраживање се посебно односи на фашизам и нацизам иако има и других десничарских идеологија на идеолошкој скали, а превишена је и могућност да постоји и ауторитарни тоталитаризам и на левој скали. Садржински, главни недостатак је што савака идеологија може имати ауторитарне претежне или ситуационе садржаје. Ако постоји дихотомни пар аутократија-демократија, у студији нема ни назнака о тзв. демократском карактеру личности.

Као и свако дело које уводи нове појмове и парадигме тако је и ова студија доживела различите, допуне, надградње, интерпретације и критике, а као последица тога наука је обогачена обухватнијим схватањем ауторитарности и ауторитарне традиције. Браун (1965) анализира и објашњава ауторитарност као когнитивни стил ригидног мишљења у крутим категоријама, групе класификације појмова у веома оскудан број дихотомних категорија, нетолеранције и неприлагођености на неодређене, нејасне и непредвидиве околности.

Рот и Хавелка (1973) дају једно културолошко односно антрополошко објашњење уводећи синтагму патријархална ауторитарност која је резултат традиционалног патријархалног модела социјалног и политичког учења која је посебно значајна за пренаглашену улогу ирационалног ауторитета у процесу (политичке) социјализације и манипулације.³

Са друге стране Гринштајн (1975) дошао је до разлике између его-одбрамбене и когнитивне ауторитарности које карактерише социјално учење и преузимање образаца које су битне одреднице културе. Додајмо и то да Кузмановић идентификује врсту реактивне ауторитарности која произилази из актуелних социјално-економских и традиционалних услова и образаца у којима се појединац ситуационо налази. Он сматра да је традиција ауторитарности значајан фактор који доводи до супституције

³ Rot, N. i N. Havelka (1973): Nacionalna vezanost i vrednost kod srednjiškolske omladine, Beograd , Institut za psihologiju i Institut društvenih nauka.

једне врсте ауторитета друго, по принципу психичке аналогije. На пример родитељски или учитељски ауторитет као праснова политичког ауторитета.

Најзначајнија критика и допринос схватању ауторитарности долази од Рокича. Он је сматрао да две крајње идеологије не могу представљати исту врсту ауторитарности. Стога, ствара модел опште ауторитарности који може да се изрази у исказу: није важно у шта се верује него како се верује или није важан садржај уверење, него психички стил политичког мишљења и начин како неко формира и изражава политичко мишљење. Овде сматрамо да је подједнако важан и садржај али и начин формирања и изражавања политичких уверења.⁴

На трагу Рокичевих схватања, преидеолошка, идеолошка, традиционална и политичка уверења се могу перципирати, артикулисати и испољавати односно практиковати на отворен, дакле неауторитаран, недогматски или слободан, или затворен, ауторитарано-догматски начин. Отвореност у схватању и практиковању уверења подразумева процену и вредновање уверења на реалан, уравнотежен, критичан и независан начин а све према објективним и датим захтевима ситуације, средине, окружења. Догмата увек своје представе, уверења формира као средство одбране од страха, имагинарне претње, заштитом унутрашњих слабости позивањем на више ауторитете. Он обликује недвосмислене, јасне и једноставне ставове који круто и категорички симплификовано деле људе и није способан да разлучи информацију, поруку од њеног извора, одбацује информације које нису у складу са његовим уверењима и некритички прихвата ставове надређених и усваја их.

Чак и демократски, либерални, универзално признати садржаји могу се схватати и разумети на догматични, затворен начин. На пример, перцепција либералне и социјалне идеологије и крајње бенигних политичких уверења и схватања може бити догматска. Према томе, догматичност је значајна одредница ауторитарности јер подразумева некритичко, пермисивно, ирационално схватање и покоравање ауторитету односно ирационално веровање у сваки па и политички ауторитет. Наша традиција, од монархизма, национализма, социјал-комунизма је управо у својој природи

⁴ Rokeach, M. (1960). *The Open and Closed Mind: Investigations into the Nature of Belief Systems and Personality Systems*. New York: Basic Books.

догматска. Ауторитарна интерпретација (политичке) реалности је значајна одредница (правне и политичке) традиције. Патримонијални, аграрно-колективистички, идеолошки искључив карактер наше традиције и догматска перцепција укупне политичке традиције и политичке мисли не само код нас јесте основно полазиште ауторитарног наслеђа, а могућност превазилажења ауторитарног менталитета се овде поима као с једне стране, питање генерацијске промене, и као питање превладавања ауторитарног поимања политике.

Појам ауторитарности подразумева врсту удвојеног понашања, где сусрећемо подаништво на једној, а насилништво на другој страни. Дакле, особа ауторитарног карактера је слепо одана и послушна према онима који су изнад (које сматра ауторитетима), а истовремено окрутна и пуна презира према онима који су испод ње у друштвеној хијерархији. Пластичан и симболички пример ове врсте понашања дао је Теодор Адорно, описујући такозвани „феномен положаја бициклисте“ – он се сагиње од струка нагоре (ауторитарна личност је понизна према јакима и моћнима), а гази од струка надолу. Стога, социјалнопсихолошки проматрано, доминантно присуство ауторитарне психоструктуре игра значајну улогу у изградњи патолошких друштвених односа.

Ауторитарност је димензија свести, менталитета и културе. «Ауторитарна политичка култура учвршћује некритичко и јединствено повиновање на основу супериорне надмоћи, како би се власт прихватила као нужност а њене одлуке као исправне, и истовремено изазвао осећај страха, неспокојства и несигурност за евентуалну непослушност. Ауторитарна анестезија политичке свести ствара политичку незрелост и неписменост.»⁵

Социјални психолог Ерих Фром први уводи појам ауторитарности у теоријску примену, када је 30-тих година XX века тражио (психолошку/антрополошку), „људску основу“ фашизма у Немачкој.⁶ Но и поред тога што се открива проучавањем узрока фашизма, овај тип карактера се може везати за било који вид недемократске идеологије, која наступа по принципу „Ауторитет одозго, поверење одоздо!“ У том по-

⁵ Чорбић-Ковачевић (2014). Политички систем. Центар за публикације Правног факултета, Ниш.

⁶ E. Fromm (1944). Individual and Social Origins of Neurosis, American Soc. Review, 1944/IX

гледу ауторитарност као карактерни склоп везује се за сваки тоталитарни или ауторитарни систем, који појединца апсолутно подређује колективу – партији, држави, нацији, цркви, касарни, корпорацији... У одређеном друштвеном и временском оквиру такав образац понашања, пренет на поље политичких дешавања, даје за последицу појаву ниподаштавања значаја појединца, а велича улогу вође и његове „позваности“ да као „врховни ауторитет“, у форми јаке државне власти, одређује интересе грађана. Појединац ту постаје атомизирана јединка, честица аморфне масе, чиме губи својства властитости и самобитности.⁷

Битну улогу у припремању појединца за прихватање овог облика понашања игра породица у којој се примењује ауторитарно васпитање. Оно подразумева такав одгој деце у којем се инсистира на слепој послушности детета у односу на заповести строгог ауторитета (родитеља, васпитача, учитеља, наставника) и супротан је демократском васпитању. У ауторитарној породици, која је строго хијерархијски организована (старији заповедају – млађи слушају), влада антидемократска атмосфера и дух нетолеранције, а односи између родитеља и деце су потпуно неравноправни – родитељи имају сва права, а деца никаква. То за последицу има да као одрасле особе овако одгојена деца (по моделу „ропских душа“) постају људи погодни за манипулацију од стране ауторитета, којем су изузетно подложни. Са друге стране, они своју потиснуту агресију и несвесну мржњу, проистеклу из наметнутог поданичког положаја, лако окрећу према незаштићеним и маргиналним групама: националним, верским, расним, сексуалним мањинама, политичкој опозицији, душевно оболелим особама, неконвенционалним и слободоумним појединцима, који одскачу од прости упросечености.⁸

Једно од основних питања је да ли је само породица фактор ауторитарности и да ли искључиво она обликује такав карактерни склоп? Одговор је да је породица само нека врста заступништва целине друштвених односа, које она репродукује у свом умањеном формату, те је и њена одговорност делимична, јер наступа само као инструмент, агентура друштвеног поретка. Дакле, она углавном опонаша постојеће

⁷E.Fromm (1978) *Bekstvo od slobode* ;

⁸ Slater Dan (2010) *Ordering Power : Contentious Politics and Authoritarian Leviathans in Southeast Asia*. Cambridge Univ. Press.

друштвене односе. Не сме се занемарити ни то да им она може бити и потпуно неприлагођена, у зависности од свесности о целини социјалних тенденција, као и од потенцијалног моралног настројства њених чланова.

Антидемократичност у породици, оличену у подвргавању ауторитету и наметању следе послушности, у обзир узима фрејдомарксиста Вилхелм Рајх, када у свом делу „Масовна психологија фашизма“ образлаже улогу оца породице у обликовању поданичког карактера детета. Сагледавајући капиталистички начин производње као ауторитарну структуру (услед хијерархијске уређености на релацији капиталиста – најамни радник), Рајх ће назначити да „исти положај који у производном процесу има претпостављени спрема оца, отац сам заузима у породици. И свој положај поданика спрема власти он наново ствара у својој деци.“⁹ Тим начином, у димензији политичког живота, „ауторитарна држава има у свакој породици оца као својег представника, чиме породица постаје њеним највреднијим инструментом моћи.“ Сада је уочљиво како се преносе постојећи, капиталистички, производни односи (широки социјални ниво) на поље породичног васпитања (најужи социјални ниво), чиме се репродукују и регрутују лојални грађани ауторитарне државе, каква је, у Рајховом случају, она фашистичког устројства, која захтева гвоздену дисциплину. Социјалне, идеолошке и психолошке девијације настале у доминантном начину репродукције тако су изродиле изопачене историјске појаве у којима је појам човека оповргнут у својој суштини кроз формирање „ропске душе“ још у породици.

2. Феноменологија ауторитарности

Ауторитарну личност одликује антидемократичност, као и поданички однос спрема оних који су јој надређени, а осиноност, дрскост и мржња према слабима и немоћнима.¹⁰ На то у којим се варијаблама оспољава тај антидемократски и ауторитарни карактер указао је Теодор Адорно у делу „Ауторитарна личност“, градећи низом психометријских истраживања и испитивања своју познату Ф скалу (Ф – фашизам као најекстремнији израз антидемократске идеологије). Закључио је да су

⁹ Rajh, V (1972) Masovna psihologija fašizma, Mladost, Beograd.

¹⁰ Levitsky, Steven, and Lucan Way. (2010) Competitive Authoritarianism :Hibrid Regimes After the Cold War. Cambridge University Press.

особе у којима су снажно изражене ауторитарне црте личности занатно подложније прихватању идеолошког обрасца какав је фашизам. Адорно је дефинисао девет варијабли у којима је препознат дотични образац понашања и антидемократско на-стројство, што је потврдио и пропратним тврдњама испитаника, које пристају уз ове варијабле.

а. Конвенционализам као круто пристајање уз конвенционалне вредности сре-дње класе (тврдња: „Покорност и поштовање ауторитета јесте најважнија врлина коју дете треба да усвоји“);

б. Ауторитарно потчињавање или ауторитарна субмисија: Покоран, некритички став према идеализованом ауторитету властите групе (тврдња: „Оно што је овој земљи највише потребно, више од закона и политичких програма, јесте неколико храбрих и оданих вођа у које народ може да има поверења“);

ц. Ауторитарна агресија или ауторитарна субмисија. Склоност да се трага за људима који нарушавају конвенционалне вредности, како би били осуђени, одбачени и кажњени (тврдња: „Увреда наше части увек треба да буде кажњена“);

д. Анти-интрацептивна свест. Супротстављање субјективном, имагинативном и милосрдном; емотивна отупелост, неразумевање унутрашњег света поједи-нца, њихових потреба, посебности (тврдња: „Кад особа има проблема или брига, за њу је најбоље да о томе не мисли, већ да се позабави ведријим стварима“);

е. Празноверје и стереотипија. Веровање у мистичке детерминанте нечије суд-бине; склоност ка мишљењу у оквиру крутих категорија, поједностављивање узро-чности догађаја и риписивање одговорности перципираном непријатељу. (тврдња: „Свако мора да верује у неке натприродне силе и њиховој моћи треба у потпуности да се покорава“);

ф. Моћ и „чврстоћа“. Закупљеност димензијом доминације-покорности, снаге-слабости, вође-следбеника; идентификовање са моћним особама; претерано истицање снаге и чврстоће, „чврста рука“ (тврдња: „Људи могу бити подељени у две различите класе: слаби и јаки“);

г. Деструктивност и цинизам. Уопштено непријатељство; понижавање људског (тврдња: „Каква год да је људска природа, увек ће бити ратова и сукоба“);

х. Пројективност односно параноична пројективност. Предубеђење да се у свету догађају разуздане и опасне ствари; пројекција несвесних емоционалних порива према спољашњости (тврдња: „Већина људи не схвата како добрим делом нашим животом управљају завере које су потајно осмислили политичари“);

Секс. Претерано занимање за сексуалне настрани (тврдња: „Хомосексуалци нису ништа друго до изопаченици и заслужују да буду строго кажњени“).

Својом Ф скалом Адорно је покушао да утврди „одаватеље“ тенденција које леже релативно дубоко у самој личности и које творе диспозицију да се спонтано (у одговарајућој прилици) изразе фашистичке идеје или да се потпадне под њихов утицај. Таква личност би заправо била валидни репрезент политичке оријентације антидемократског типа. То је значило да је заузимање извесних (политичких) ставова зависило од особина личности које неко поседује. Истраживање је требало да покаже да је на одређеним особинама личности заснована спремност за прихватање антидемократских ставова. Од пријемчивости појединца за антидемократске тенденције зависи и могућност реализације антидемократских идеја, ставова, схватања и ширења такве пропаганде.

Рокич (Rokeach, 1960) у својим научним истраживањима налази нижи степен ауторитарности међу комунистима него међу другим идеологијама и друштвеним и политичким схватањима. Закључује да Ф-скала мери ауторитарност фашиста, а да не може да открије ауторитарност присталица других идеологија, што значи да мери и проучава само један облик ауторитарности али не мери ауторитарност уопште

Он, такође, прави разлику између саме идеологије, која је друштвено одређена и деривираних, и њених психолошких основа. Идеологије су, сматра Рокич мање-више институционализовани скупови уверења које неко прихвата, а које имају социјално порекло. Међутим, свака особа, на неки одређен, психолошки посредован, начин усваја идеологије. Начин на који се идеологије прихватају повезан је са “особеним пре-идеолошким уверењима”, која постоје на дубљим нивоима личности у односу на идеолошка становишта и која су раније усвојена – одређују начин на који особа усваја и изражава сва касија уверења и мњења.

Развијајући генералну тезу аутора “Ауторитарне личности”, али проширујући је изван посебног проблема психолошких основа десничарског екстремизма, Рокич

сматра да пред-идеолошка уверења одређују да ли ће неко своја политичка уверења обликовати и поседовати на “отворен” (неауторитаран) или “затворен (ауторитаран односно догматски) начин. И левичарски и десничарски “идеолози” склони су томе да не процењују сваку нову информацију независно и изоловано, већ увек покушавају да је “уклопе” у већ постојећи експланаторни оквир и стога су веома пријемчиви ка утицају екстремних идеологија. Његова теорија је утолико значајан искорак у свеобухватнијем схватању ауторитарности јер посебно наглашава да се свака идеологија – фашистичка, комунистичка, либерална итд. – може изражавати на отворен или затворен начин, и тек емпиријска истраживања могу да утврде да ли људе “затвореног-ума”, заиста, посебно привлаче одређени типови идеологија.

Рокич покушава да конструише скалу опште ауторитарности за коју сматра да мора да буде “слободна од идеолошког садржаја”. Према Рокичу, значи, општа ауторитарност је начин мишљења, а не систем (садржај) уверења. Ову ауторитарност он назива догматизмом. Главна карактеристика догматизма је да је то затворен систем уверења, затворена свест (цлосед минд) – чврсто повезан систем уверења при чему се одбацује све оно што томе систему противречи. Рокич је конструисао две скале – Скалу Догматизма (која је требало да мери особине личности - начин мишљења - без обзира на експлицитна идеолошка уверења) и Скалу мишљења која је укључивала тврдње догматског карактера, било са становишта левичарских или десничарских идеологија (политичке и идеолошке садржаје уверења).

Ови приступи (Ајзенка и Рокича) нису убедљиво потврдили да постоје заједничке карактеристике личности присталица тако различитих идеологија као што су фашисти и комунисти. Међутим, у оквиру неких ширих анти-левичарских и анти-марксистичких полемика, поново налазимо актуализовану тезу према којој је оправдано претпоставити да они имају исти когнитивни стил, и да је тај стил створен у одговарајућим социјалним условима. (Чињеница да су неке од ових ове теорија о идеологијама послужиле као политички аргументи не говори само по себи ништа о њиховој истинитости).

Ауторитарна политика увек је резултат ауторитарне социјализације, ауторитарне политизације или ауторитарне манипулације. Ауторитарна социјализација односно манипулација садржи битна обележја.

Процес учења, сазревања и политичког описмењавања одвија се у условима наметнутог ирационалног ауторитета у којем постоји потпуна зависност процеса учења у односу на правоверност политичког ауторитета. У његове „истине“ се не сумња, оне су перципиране као „несумњиве“. Модел пред-политичког ауторитета по аналогiji је пренесен на политички ауторитет, а процес дечије социјализације под утицајем родитељског ауторитета, пренешен је на сверу политичког ауторитета као погрешна аналогија. Политички ауторитет се поима као патерналистички, патримонијални. Садржај учења или садржај који се усваја је онај у коме постоји само једна званична истина, у коме не постоје алтернативни извори садржаја, у коме је друштвена наука постала идеологија ауторитарног режима.

Кад се деца уче у складу са једним моделом понашања, кад су субјекти манипулације и сами ауторитаран узор понашања, онда је ауторитарни исход неизбежан.

3. Ауторитарно друштво и ауторитарни менталитет

Упит на којим основама почива ауторитарни тип неког друштва, треба указати на, пре свега, предмодерне традиције и давнашње наслеђе, доминацију патријархалних односно патримонијалних, аграрно-патријархални традиција и склоност ка затварању у односу на окружење. Из тога произлазе суштинске карактеристике тога типа друштва: органски, херметички и колективистички етос, који даје апсолутну предност друштвеном неструктурираном колективитету и колективним формама живота, насупрот индивидуализму и у духу негативног вредновања индивидуалности и приватности поставља ауторитет колектива; из колективистичке оријентације произлази и давање предности националној слободи у односу на индивидуална права и слободе, па се због тога заступа оправданост ограничавања слободе мишљења и ангажовања у јавним пословима.

Идеја вође (државника, политичког организатора) са неограниченим прерогативима, овлашћењима и поковање његовом неприкосновеном, неупитном и неспорном ауторитету, насупрот аргументованом и критичком расуђивању о услови-

ма живота и устројства друштвеног поретка, о учинцима владавине, представља концептуални темељ ауторитарног друштва уопште. Самим тим, појединац, као друштвени објект, лишен је своје субјективности и објективизиран је у деперсонализованом појму поданика, насупротив грађанину као слободној и делатној личности. Популизам и/или национализам представљају референтни оквир ауторитарног поретка, у којем масом манипулише традиционални и харизматски тип вође (Вебер), прокламујући партикуларне интересе (етничке групе или етнификоване нације) као опште интересе друштва. Такво друштво је затворено друштво и има непријатељски став према разликама да би одбранило свој уско-етнички или национални идентитет, пред наводном опасношћу од продирања других култура и њихових вредности односно инкултурацијских утицаја. У манипулативне процедуре спада и пропагирање нетолеранције под геслом: различите етно-националне групе не могу живети заједно, која има своје психолошко значење, као прихватање стигме према сваком различитом становишту и слободно израженом мишљењу. Непостојање толеранције са другачије перципираним групама (не као супарничким него као непријатељским), свести о разликама у свеколиком смислу доприноси монолошкој а не дијалогској форми комуникације.

На основу тога, формира се поредак који тежи да успостави или апсолутну контролу над институцијама друштва (тоталитаризам), или ограниченију контролу (ауторитаризам), ограничавајући поље слободног деловања индивидуа, али у другом случају без могућности да спречи све индивидуалне и колективне акције, које ако су критички усмерене против постојећег поретка потискује на маргине друштва или у приватну сферу свакодневног живота, која остаје као једино место аутономне егзистенције.

Постварени и отуђени статус грађанина ублажава се у модерном пост-индустријском друштву, нудећи му као компензацију "потрошачко благостање", тј. такву визију "доброг друштва" у којем се види као централни циљ живота стално све више и више стицање потрошних добара, у смислу бесконачне акумулације.¹¹ Међутим, ауторитарни поредак може искористити као средство опстанка и подстицање сиромаш-

¹¹ Taylor Ch. (1981). Growth Legitimacy and the Modern Identity, Praxis International, Vol. 1, no. 2.

штва (као што је био случај у Србији деведесетих година), да би пацификовао чланове друштва у непрестаној борби за опстанак и довео их у потпуну зависност од милости "патерналистичке државе", која одређује меру преживљавања.

Ауторитарни поредак производи, као ослонац свога опстанка "ауторитарни тип личности" и ауторитарни друштвени карактер у смислу у којем га дефинише Fromm¹², као колективно изграђени карактер који служи несметаном функционисању одређеног друштвеног система. Најближи појам томе је ауторитарни менталитет који изражава колективну психологију чланова друштва у функцији ауторитарног система, чије особености су сажете у синдрому покорности ауторитету, као врховном арбитру мишљења и понашања. А то претпоставља одсуство или губитак свога "ја" и замену независности и слободе зарад сигурности коју обезбедјује спољашњи ауторитет (патерналистичка држава), односно ишчезавање субјекта као одговорног друштвеног актера и његово претварање у марионету државне моћи, неспособног да се одупре захтевима система, који користи и истанчане методе манипулације над безличном масом. Ауторитарни менталитет подложен је аргументима ауторитета, а не истине, и не узима у обзир аргументе других мишљења које а priori одбацује, будући да прихвата само једно "право" становиште, оно које је наметнуто од стране ауторитета. За ауторитарни менталитет је, дакле, карактеристичан традиционализам, конзервативизам и конформизам, као и предрасудно и стереотипно мишљење.

Тако долазимо до питања о генези и коренима ауторитарног наслеђа уопште. Два су општа изворишта ауторитарног наслеђа: прво, традиционално, патријархално друштво, са типично патријархалном породицом и патријархалним устројством друштвених односа који су уређени на принципима субмисивне подређености: женског пола - мушком (ауторитет мушког рода), деце - родитељима (ауторитет старијих), индивидуа - колективу (ауторитет колективног субјекта); и друго, тоталитарни/ауторитарни систем, који је у основи конзервативан јер усваја наслеђе традиционалног друштва, али га појачава уводећи као врхунске арбитре ауторитет партије и партијске државе, који се подстичу и развијају помоћу ауторитарног типа социјализације, у функцији пропаганде и индоктринације као средства за формирање

¹² E.Fromm, (1984) *Autoritet i porodica*, Naprijed, Zagreb.

ауторитарног друштвеног карактера и ауторитарне личности, на челу са харизматским/ауторитарним вођом као неоспорним ауторитетом. Тоталитарна и ауторитарна друштва иако историјски настају у ери индустријског развоја, инкорпорирала су наслеђе традиционалних друштава, што најбоље изражава колективистички етос и ослањање на патријархално устројство породице, као трансферног канала за обликовање пожељног друштвеног карактера, који ће обезбедити несметано функционисање таквог система.

То је евидентно на прелазу из традиционалног, аграрног друштва у тоталитарни поредак у Србији после II светског рата, када се врши убрзана индустријализација на темељима половичног претварања сељаштва у радништво ("полутани" - сељаци-индустријски радници) и недовољног развоја модернизације ("рурализација градова", "фолклоризација градске културе", патернализација и персонализација друштвених институција). Колективизам, наслеђен из патријархалне епохе, појачава се и добија политичку конотацију стављањем индивидуалног и приватног живота под јарам ауторитета једино признате монополске партије, која је у поседу државе (ауторитарна партијска држава), којој даје свој печат абсорбујући друштво и све његове институције и организације. И мада је у СФРЈ владао "умерени тоталитаризам", који се по одсуству свеобухватне репресије разликовао од тоталитарног поретка совјетског типа, са привидом већег присуства слободе (али и постојањем слободе кретања, слободе размене публикација, слободног кретања радне снаге и релативног деловања слободног тржишта), принцип подаништва и потпуне лојалности партијској држави био је основа политичког система. Дакле ради се о особеном типу плебисцитарног ауторитарног харизматског ауторитета и „меког“ подаништва и некритичког следбеништва. У овом случају, појам грађанина био суспендован јер је имао негативну конотацију и све што је припадало елементарним грађанским правима и слободама у пракси је санкционисано (слобода изношења критичког мишљења је стигматизирана као "непријатељска делатност" у смислу "злоупотребе слободе", свако демонстрирање које је испољавало "грађанску непослушност" кажњавано је због "узнемиравања јавности", итд.). Принцип слободе је заменила синтагма "злоупотреба слободе" што се односило на свако становиште које је могло угрозити власт и владајућу партију; тиме се експлицитно признавало да слобода не припада грађа-

нима, већ држави и њеним органима, као једином арбитру у процени када је угрожена слобода.

Ауторитарни принцип субординације индивидуа владајућој једнополитичкој елити, са инхерентним својствима покорвања и жртвовања, као и са доминацијом политичке моћи над појединцима, искључивао је сваку могућност конституисања грађана као субјеката друштвених кретања. Самим тим, појединци рођени и социјализовани у патријархалним и тоталитарним/ауторитарним друштвима нису били оспособљени да играју улогу грађана и да конституишу цивилно друштво као сферу ослободјену административног уредјивања и контролисања понашања чланова друштва.

Који недостатак могућности деловања носе индивидуе под притиском наслеђа ауторитаризма? Пре свега, оптерећени су наслеђеном неспособношћу за аутономно, слободно и критичко мишљење и одлучивање као камена-темељца грађанског друштва, као и неспремношћу на ризик избора и за сопствену одговорност за властите поступке. Код њих се развио се страх од слободног мишљења и делања, те слободу доживљавају као тежак терет и спремни су да продуже стање патерналистичке заштите државе која их ослобађа од напора аутономног расуђивања и сваке одговорности за преузимање самосталних акција. Поред тога, пошто су били изложени индоктринацији која је жигосала индивидуализам, супротстављајући му као "праву" оријентацију жртвовање личности у корист колектива, појединци могу да зазиру од испољавања индивидуалних, приватних иницијатива и приклањају се лажној солидарности "масе" (нације, партије, апстрактног "друштвеног интереса"), замењујући постизање личне аутономије за сигурност у конформизму. Конформисти су не само они који беспоговорно прихватају групно становиште, већ и "ћутолози" (феномен свеопштег ћутања), или како се то у источно-европским дисидентским круговима називало "унутрашњи емигранти", који се не слажу са групом/партијском државом, али сматрају да "још није време" да се критички огласе, и, да би сачували свој мир, остају неми пред друштвеним неправдама.

Појединци и групе социјализовани под владавином тоталитарног ауторитаризма немају изграђен его-активистички потенцијал и радије се ослањају на

спољашњи, надзирући, ауторитарни "супер-его", да би биле сигурне да неће "погрешити" (или како се то тоталитарним речником говорило да неће "скренути са линије партије") и бити кажњене. Њима недостаје индивидуалност, која је *услов* слободне личности, самосвесног грађанина, који прави разлику између домена државе и сфере аутономног цивилног друштва и користи своја грађанска права да пронађе своје место у пољу ванинституционалних активности, развијајући своју иницијативу у корист напретка друштва.

Тоталитарни/ауторитарни поредак није оспособио, ослободио или политизовао индивидуе да се боре за своја грађанска права, која најчешће и недовољно познају, будући да су прихватили становиште да су то само "утопијске декларације", које се у пракси не могу остварити. Изговор за одустајање од борбе за грађанска права је обично дат у виду слогана "појединац не може ништа променити", не схватајући да удружена воља индивидуа у организацијама цивилног друштва може бити снажна динамичка сила, која претвара изоловану индивидуалну немоћ у колективну моћ. Уместо грађанских права, фаворизована је и практикована само покорност, лојалност односно свест о обавезама и дружностима.

Још једна карактеристика ауторитарних поредака, која значајно утиче на заустављање развоја цивилног друштва и консолидације демократије: њихову склоност да подстичу националистичке покрете, који оваплоћују ауторитарну тежњу да се спречи развој индивидуалности/слободне личности у име "националних интереса", што је била особеност како немачког нацизма, тако и посткомунистичке владавине републичких нациократија. Када је комунистички систем изгубио легитимитет у СФРЈ, прибегло се још 1970-тих година оживљавању национализма као новог легитимизацијског средства за учвршћење ауторитарне власти, што је 1990-тих у Србији и другим републикама, настајућим државама, добило пуни замах. Производећи, путем медијске пропаганде, националистичку еуфорију међу становништвом постојећа ауторитарна власт је учвршћивала етатистичку структуру друштва и све више сужавала простор за аутономно друштво у којем би се конституисале организације цивилног друштва. Тако је бирократски, популистички ауторитаризам реафирмисао националистичке сентименте који су тињали у колективној односно групној

подвести народа. Потиснути под страхом репресивног режима, ресентиментализација националног, етничког, верског и трибалистичког је експлодирала, а иницирана („запаљена“) агресивном ратном реториком и пропагандом националних лидера.

Тиме је круг био затворен: ауторитарни поредак је производио "ауторитарне личности", као антипод грађанина и подстицао ауторитарни менталитет, који је за узврат јачао такав поредак. На овај начин је и ауторитарни, анахрони, национализам постао преовлађујући образац и начин мишљења и понашања.

4. Либерализам и ауторитаризам

Цивилно или друштво постоји када су разграничене сфере државне управе и друштва као конгломерата асоцијација/организација које делују у јавној сфери, тј. када је доведено у питање тоталитарно поистовећивање државе и друштва.¹³ Другим речима, за разлику од сфере власти, у којој су актери политичке елите, у цивилном друштву актери су грађани и њихове асоцијације, које уобличавају и промовишу грађанске иницијативе као средство друштвене промене. За цивилно друштво суштинске су две категорије: *сфера јавности* и *егзистенција грађанина*, с обзиром да је партиципација чланова друштва у јавним пословима његово битно обележје.

Модерно грађанско друштво претпоставља:

- ослобађање јавне сфере од утицаја државне управе, ослобађање од политичке колонизације друштва, ослобађање од уплитања државе у све сфере друштва, а посебно ослобађање друштва од партијског кадровирања, чиме се идеолошки и партијски контаминира простор индивидуалних људских права и слобода и аутономан простор интересног плурализма;

¹³ Pavlović, B. (1995). Civilno društvo i mogućnost demokratskih promena ka otvorenom društvu, u Vukašin Pavlović (ed), *Potisnuto civilno društvo. Eko Centar, Beograd.*

- конституисање грађанина као независне и слободне личности која је способна да рационално и реално артикулише своје интересе, изрази их у слободној зони политичке јавности и усмери према одговарајућим институцијама и да буде спремна да критички одговори на политичке и правне одлуке државних институција власти;
- формирање модерног грађанског идентитета који надилази све друге врсте предполитичког и предграђанског идентитета, грађанског идентитета који покрива и поштава све врсте посебних идентитета и припадности;
- владавину закона који важи за све грађане једнако и омогућује њихово учешће у јавним пословима, укључујући и аутономно и независно судство које гарантује заштиту и остварење људских права и слобода;
- дефинисање људских права као основних друштвених вредности, њихово поштовање у пракси и заштита у поступку пред одговарајућим државним органом;
- стварање демократске политичке културе која подразумева и права и обавезе, која значи свест о могућим ефикасним начинима утицаја на центре политичког одлучивања, која значи активну и рационалну партиципацију а одсуство апстиненције, која укључује у крајњем компетентног грађанина да бира политичку власт и смењује је у зависности од постигнућа;
- подстицање индивидуалних и групних иницијатива ради унапређења демократског развоја односи се на интересно деловање појединаца и група удружених у ванпартијске организације и асоцијације, које у условима отуђене партијске репрезентације, представљају најбољи механизам суочавања са реалним проблемима друштва;
- развијање одређених способности индивидуа: да самостално расуђују и врше избор између различитих алтернатива; да успоставе критичку дистанцу према носиоцима власти и државном уређењу, да преузму ризик отпора ако власт ради супротно њиховим интересима, да негују толеранцију према различитим идејама и вредностима; да знају да санкционишу сваку власт која не делује у интересу грађана, сваку власт која није делотворна и не производи развојне резултате, да умеју да процене разлику између узурпације власти и

манипулације интересима и одговорну власт која има консеквентне очекиване добре резултате управљања и заступања.

Идеју слободне и добровољне партиципације грађана (која није управљана и контролисана одозго) и конституисања новог грађанског идентитета треба поближе објаснити. Charles Taylor (1981, p. 115) уводи појам "агента" као синоним за активног грађанина јер како каже: "Само су грађани пуне личности способне да делају", што чини важан део њиховог дигнитета као слободних субјеката свесних да управљају сами собом; то повезује са појмом аутономије која подразумева биће које открива своје циљеве у самом себи, тј. унутрашње циљеве, руковођен захтевима људске природе. Претпостављајући даље развијање модерног грађанског идентитета који произлази из самих људских потреба за слободом и приватношћу, као и (неотуђеним) радом, који испуњава више људске потребе и не служи само као средство за задовољавање основних материјалних потреба, модерни грађански идентитет почива на претпоставци ослобођеног субјекта који се не заклања иза колективног идентитета (национализам, стога, нудећи нацију као заштитни знак, није плодна подлога за развој грађанског идентитета), већ интернализујући друштвене вредности (али увек и преиспитујући их) гради сопствени аутентични идентитет, који је, такође, подложен пропитивању у складу са новим развојним могућностима, како околности тако и самог субјекта.

Развој грађанског друштва неке државемогућ је укидањем претпоставки и околности тоталитарног/ауторитарног друштва и превазилажењем затвореног политичког система чији је главни и једини субјект државни апарат, који одузима субјективност чак и својим званичницима (што термин "апаратчик" добро илуструје); или говорећи у позитивном смислу, само на основу остварења наведених претпоставки. Уколико и даље постоје ограничења за развој синдрома "грађанства" и након смене ауторитарне власти, може се говорити о препрекама за развој цивилног друштва, односно о кризи цивилног друштва, када нова власт одбија да прихвати његове асоцијације као своје партнере.

Када се говори о препрекама за развој цивилног друштва односи се на карактер постојеће политичке културе. Полазећи од антрополошке дефиниције културе, као укупне суме начина деловања и мишљења (Sapir, Bogardus), односно, као начина живота једног народа (Klinberg, Linton, Herskovitz), политичка култура има комплексније значење од њеног свођења на "културу понашања". Claus Offe (1982, p. 67-69) у политичку културу укључује како норме тако и услове (а не само облике) партиципације у друштвеној пракси индивидуа, а то значи и типове друштвених/политичких акција, као и процесе у којима се индивидуе припремају за друштвену партиципацију (социјализација, а посебно политичка социјализација, формирање "друштвеног карактера", процеси симболизације, прихваћени типови веровања и идеологије, доминантни менталитет, такозвани национални карактер).¹⁴

Социјализација, односно политичка социјализација која одређује како формирање личности и "друштвеног карактера", тако и доминантни менталитет и веровања. Примарна социјализација (у породици) и секундарна (у друштвеним и политичким организацијама) не разликују се много: у оба облика може бити задржан принцип покоравања ауторитету (мада је то изражено у мањој мери у породици, не зато што су родитељи мање ауторитарни, већ због тога што су деца данас самосталнија, него у политичким партијама у којима доминира ауторитет вође); затим, практиковање мање или више принудне адаптације доминантној култури (што је у извесној мери ослабило захваљујући развијању различитих облика под-култура и "контра-култура"). Али, ограниченост недемократске социјализације не произлази само из наслеђа патријархалне/ауторитарне прошлости неког друштва, већ је у великој мери и последица преовладјујућег тренда "потрошачког друштва", које уско оријентише појединце на стално стицање (и трошење) нових добара, што им одвраћа пажњу од реалних проблема друштва и њиховог могућег ангажовања за друштвено. Вештачка производња потреба које диктира тржиште, аналогно се преноси и на политику тако што се производе политички проблеми како би се бирачко тело суочило са непознатим и њима страним питањима која се не тичу њихове егзистенције. Што може да има за последицу да појединце интересује учешће у "малом бизнису" него за друштвену/политичку партиципацију у организацијама цивилног друштва.

¹⁴ Nav. Prema : Golubović Z. (1997) . Antropologija u personalističkom ključu, Guttembergova galaksija , Beograd

Са становишта политичке социјализације може да преовлађује тежња различитих друштвених група и организација да наметну своју идеологију (либералну, неолибералну, националистичку, клерикалну, монархистичку) и у тој конфузији различитих идеологија, које у многим случајевима могу да делују милитантно, може да доведе до тога да грађани често беже или у потпуну приватност и аполитичност, или у различите секте, па чак и у мистицизам, као заштиту од идеолошке агресије. Са становишта тезе о друштвеном карактеру евидентно је да се он потхрањује патерналистичким схватањем државе, како од стране властодржаца тако и од стране грађана.

5. Политичка култура

Појам политичке културе је релативно нов и представља најширу основу за анализу и објашњење друштвених и политичких појава, пошто обухвата и повезује многе политички релевантне сегменте културе: традицију, обичаје, мотиве симболе, обрасце понашања, ставове уверења филозофију историје и предрасуде; дакле све оно што се у имплицитној и експлицитној култури једног друштва односи на политичке установе и политички живот у најширем смислу речи.”¹⁵

Према Матић-Подунавац, политичка култура представља онај део опште културе који обухвата вредности, уверења ставове, симболе склоности и обрасце понашања у односу на политику и политичка питања, као и она питања која се односе на опште услове заједничког живота у једном друштву и на избор правца и циљва укупног друштвеног развоја.¹⁶

Функција норме политичке културе изражава се превасходно у пред-одређивању и лимитирању питања и проблема који уопште могу бити предмет политичког одлучивања. У том смислу, вредности и основне карактеристике политичке културе могу да поспешују или да спречавају многе нереализоване захтеве да се изразе, јер оно што за један политички систем може бити прихватљива политичка тема, за други може представљати прави “табу” коме се унапред ускраћује и сама могућност проблематизовања. Сагласно напред наведеном само они захтеви који су прошли

¹⁵ Требјешанин, Ж (1995). Политика и душа. Београд.

¹⁶ Матић, Подунавац. (1994). Политички систем, ИПС, Београд.

особени политичко културни филтер могу да утичу на политички систем једне државе, собзиром на то да су централне политичке вредности политичке културе у исто време и основни критеријуми у одређивању које су жеље политички релевантне а које нису. Из истог разлога базични принцип савремене демократије - принцип грађанства- не исцрпљује се у скупу легалних статуса, већ садржи и норме политичке културе, погледе, мотиве и вредности грађана. Ако је принцип грађанства основна форма политичког идентитета појединаца, онда је политичка култура најопштији оквир политичке интеграције друштва.

Политичка култура је саставнио део једног ширег процеса у оквиру укупног друштвеног и политичког живота чија је основна функција пре свега, да артикулише жеље, преференције и интетесе грађана и преобрази их у релевантне политичке захтеве. Она је интегрална целина политичких ставова, вредности, традиције, социјализације, институција, материјалних предпоставки као и свих других културних феномена који се тичу политичких односа и механизма освајања и остваривања власти.

Политичка култура прожима својим духом целокупну сверу политике не одвајајући њену садржајну од процедуралне или пак материјалне стране.

Без изграђене демократске политичке културе не могу се замислити демократизација, модернизација и интеграција на балканском просторима. Она као специфичан начин живота демократске политичке заједнице представља најшири политичко-културни простор или оквир унутар кога се оживотворавају постулирани универзалистички демократски принципи. Уколико је политичка култура демократска - "развијена" - она представља повољан оквир и предуслов за мање - више стабилно функционисање савремене, вишестраначке демократије. Демократске вредности, односно демократска политичка култура и сама демократија налазе се у узрочно последичној вези, али и у функционалној међуважности. Демократија и њене културне предпоставке се само теоријски могу одвојити, јер у стварности чине целину (култура дијалога и политичка толеранција су, колико последице, толико и услови, хипотетички замишљене праве демократије).

Политичку културу могу да обликују и садржински изражавају политичке и друштвене елите, тако да од њиховог карактера и менталитета у многим земљама зависи тип политичке културе. Ако у структури политичких и интелектуалних елита преовлађује ауторитарни менталитет (синдром националног вође) говори се о ауторитарној политичкој култури. Што би могло да се изрази кроз тајност доношења политичких одлука и одсуство одговорности да се грађанима предоче разлози за доношење оваквих или онаквих одлука, или кроз одсуство потребе власти да подстиче друштвену и политичку партиципацију грађана.

Не треба занемарити и потценити ни економско-материјалне услове, или тачније степен сиромаштва у друштву и опште културне услове, којима могу бити неповољни и неадекватни за развој индивидуа као независних и слободних личности. Када је у питању Србија у време владавине Слободана Милошевића, сиромаштво је била смишљена стратегија, да би се народ одржавао у покорности и пасивности, оријентишући се првенствено или искључиво на свакодневну бригу и борбу за опстанак, што је потирало друга крупна друштвена и политичка питања; Више је пута и у свету доказивана теза да у сиромаштву и беди, када су људи сведени на најнижи ниво егзистенције, на преживљавање, нема услова за политичке борбе и конституисање релевантних политичких актера изван кругова владајуће политичке елите. Из тих разлога мора се узети као значајан чинилац политичке пасивности грађана деведесетих година двадесетог века знатан ниво сиромаштва који оријентишући људе примарно на повећање животног стандарда, а оставља политичку партиципацију и неопходни културни напредак за "боља времена" (доказ за то је чињеница да доминантан удео у породичном буџету чини исхрана и задовољавање најелементарнијих потреба; као и потпуна незаинтересованост за чланство у политичким партијама и мало интересовање за учешће у организацијама цивилног друштва). Економски зависан појединац је и политички завистан. Низак социјални и материјално-економски стандард, који је најлошија страна јавних политика, представља значајну базу ауторитарности јер осећај несигурности и неизвесности увек је у позитивној корелацији са ауторитарним техникама владања.

У Србији је данас развијена мрежа организација цивилног друштва, која је разгранала своје активности на читавој територији. Цивилно друштво су организовани грађани који својим деловањем и акцијама настоје да у своју заједницу (место, град, општину државу) унесу квалитетну промену која је од општег заједничког интереса за грађане. Организације цивилног друштва представљају један од механизма надзора над радом институција, а у циљу остваривања заједничког интереса власти и грађана - унапређење друштва у свим областима. То су добровољни облици организовања грађана који настају приватним или правним документом (Уговором о оснивању), чији је циљ заштита интереса одређене групе грађана или друштва у целини и које нису део структуре власти. У организације цивилног друштва спадају: Удружења грађана, Фондације, Задужбине, Синдикати, Струковна удружења, Верске организације, Већа националних мањина, Политичке партије, Спортска удружња, Неформалне групе.

Постојање снажног цивилног друштва предпоставља слободу удруживања грађана без надзора или туторства државе над њиховим активностима. Као поље политичког деловања у заједници (држави , општини , граду ...) , цивилно друштво представља област добровољне и аутономне акције самоорганизованих грађана или њихових регистрованих удружења , који кроз своје активности настоје да унесу квалитетну промену у друштвени и политички живот. Оно представља политичку снагу која делује ван институција система, али са јасним циљем да утиче на јавне политике и у смеру веће транспарентности , одговорности система према грађанима. Такође Цивилно друштво је врста друштвене акције која заузима простор између државе, економије и приватне сфере.

Основни законски акт којим је у Републици Србији дефинисано оснивање удружења грађана и других организација цивилног друштва је Закон о удружењима. У Влади Републике Србије основана је Канцеларија за сарадњу са цивилним друштвом, као институционални механизам за подршку и развој цивилног дијалога између Владиних институција и организација цивилног друштва. Значај и улога Канцеларије за сарадњу са цивилним друштвом огледа се у координацији сарадње између Владиних институција и организација цивилног друштва у процесу креирања

и успостављања јасних стандарда и процедура за укључивање организација цивилног друштва на свим нивоима процеса доношења одлука. Делокруг рада канцеларије је веома широк и представља активности које подразумевају сарадњу са: органима државне управе, локалним самоуправама, независним институцијама, медијима, приватним сектором. С обзиром да је цивилно друштво у Републици Србији активно на свим друштвеним сферама, правни оквир који дефинише његово деловање је веома широк тако да унапређење рада цивилног друштва захтева континуирано унапређење закона, подзаконских аката, прописа, правилника и осталих аката. Један од приоритета Канцеларије за сарадњу са цивилним друштвом је унапређење правног основа за рад цивилног друштва. У том су циљу запослени у Канцеларији чланови бројних радних група за израду, измену и допуну закона и аката Републике Србије, чија примена посредни или непосредно утиче или ће утицати на промену правних услова за рад организација цивилног друштва. Рад Канцеларије је транспарентан и јаван.

Једна од мрежа организација цивилног друштва је и - Жене, мир и безбедност у Републици Србији. Мрежа окупља 22 организације цивилног друштва, академску заједницу и појединце заинтересоване за спровођење Резолуције Савета безбедности Уједињених нација Жене, мир и безбедност у Србији. Мрежа се окупља око визије о безбедним грађанкама и грађанима у безбедном и консолидованом демократском друштву.

Чланице Мреже Србију виде као уређену правну државу у којој је остварен висок квалитет живота, засновану на принципима владавине права, заштите људских и мањинских права, једнаком приступу правди, нултој толеранцији према насиљу, слободи од страха и укључивању свих чланова заједнице у одлучивање без дискриминације. Вредности који деле чланице Мреже су: Равноправност, солидарност, ненасиље и остваривање људске безбедности.

Циљ Мреже је да изради и усмери предлоге и захтеве ОЦД који се тичу унапређивања безбедности жена и девојчица а који су намењени свим органима јавне власти надлежним за спровођење Резолуције SB UN 1325 у Србији на националном и локалном нивоу као и у међународним форумима.

Како би остварила овај напред наведени циљ Мрежа нарочито :

- Упознаје јавност са темама значајним за област жене , мир и безбедност;
- Прати спровођење NAP-а жене мир и безбедност у Србији и извештава о њему;
- Јача капацитете Мреже да оствари своју мисију, визију и циљеве;
- Сарађује са органима јавне власти на републичком нивоу и јача утицај Мреже на усвајање и/или измену политика и закона из области жене , мир и безбедност на националном нивоу;
- Развија програме који промовишу Резолуцију и NAP-а Жене мир и безбедност;
- Јача локалну безбедност и учешће жена у локалним иницијативама за безбедност а посебо савете за безбедност локалних самоуправа;
- Сарађује са органима јавне власти и утиче на промену политика из области жене, мир и безбедност на покрајинском и локалном нивоу.

Савет безбедности УН додео је 31. октобра 2000. године Резолауцију 1325, документ који предвиђа да се поред држава као традиционалних актера, у мировне процесе и примену мировних споразума укључи цивилно друштво, а пре свега жена. Резолуција је позната под називом “Жене, мир и безбедност“ и резултат је иницијативе међународног женског мировног покрета а обавезна је за све земље чланице Уједињених нација. Иако се усвојени текст разликује од почетне идеје, а његова примена је још удаљенија од првобитних визија креаторки, оне су упорно доказивале да се новцем из пореза често финансирају смрт и разарања, да жене подносе највећи терет милитаризма , као и да су ратови највећи узрочници глобалног сиромаштва. Резолуција се концентрише на учешће жена у мировним процесима и у доношењу одлука омиру , на укључивање радне перспективе у мировне процесе, на заштиту жена у оружаним сукобима и у постконфликтном периоду итд. Главна порука документа је неопходност изградње стратегије за равноправност жена и мушкараца, тако да та стратегија постане саставни део програма у свим најважнијим сферама живота: политичкој, економској, социјалној. Усвајање Резолуције било је мотивисано чињеницом да су цивили, посебо жене и деца, токомцело двадесетог века били сталана мета ратних сукоба, што се настаља и у овом веку. У Резолуцији не само да се наглашава важност равноправног учешћа жена и њиховог пуног укључивања у све напоре на одржању и промоцији мира и безбедности, већ се и стиче потреба за

њиховом већом улогом у доношењу одлука које се тичу спречавања и решавања конфликта.

Важно је рећи и то да се осим давања женама улоге актерки, овим документом први пут на тако високом међународном нивоу афирмише тзв. људска димензија безбедности. Тиме се обogaћује традиционални концепт безбедности који подразумева улагање знатних средстава у војску и полицију као кључне учеснике, док грађани, посебно жене остају мање - више невидљиви. Људска безбедност је комплексан појам и сматра се да постоји више њених димензија. На пример Агенција за развој и становништво Уједињених нација (UNDP) уводи седам димензија људске безбедности: економску, прехранбену, здравствену, еколошку, личну, политичку, безбедност заједнице и културну безбедност.

Због тих људских димензија безбедности, резолуција позива на пораст учешћа броја жена на свим нивоима доношења одлука, нпр. у спречавању и решавању конфликта, у посебној заштити жена у конфликти, на повећању подршке женама које су активне у изградњи мира итд.

После доношења Резолуције 1325 Владе држава чланица Уједињених нација , на препоруку генералног секретата , приступиле су усвајању националних планова за њену примену. То је учинила и Европска унија , док су OEBS и NATO израдили своје акционе планове што је за период од 2010 године до 2015. године одрадила и Србија. Применом нашег акционог плана у Србији је повећана укупна заступљеност жена у одлучивању (командовању - руковођењу) у систему безбедности са 14,5% у 2010. години на 19,7% у 2015. години. Заступи су и сви облици едукације у војсци и полицији за партиципацију жена , покренуте су иницијативе за измену постојећих стратегијских и нормативних докумената или за израду нових ради спречавања насиља над женама, успешно су вођене и воде се медијске кампање за запошљавање жена у оперативном саставу војске и полиције и пријем девојака у Војну академију, Војну гимназију и у Криминалистичко-полицијску академију.

После успешне примене првог Националног акционог плана Влада Републике Србије 2017. године усвојила је други Акциони план с тежиштем на спровођењу

активности на локалном нивоу. Акциони план (2017.год. до 2020. године) садржи активности које су усмерене на спречавање насиља над женама у мултинационалним операцијама, у конфликтном и у пост конфликтном опоравку друштва, кризним и ванредним ситуацијама, са посебним освртом на превентивно деловање, заштиту и опоравак жена услед деловања савремених изазова, ризика и претњи безбедности који посебно погађају маргинализоване и вишеструко дискриминисане категорије становништва.

У изради новог Националног акционог плана чествовали су представници органа државне управе и локалне самоуправе, академске заједнице организација цивилног друштва и независни експерти, а стручну подршку пружило је Министарство одбране Републике Србије. Јасан је мотив: нема трајног мира без жена, нити безбедности без женског учешћа у креирању и одржању мира. Нема ни безбедних граница а да унутар њих грађани не живе безбедни и у миру.

КОНСОЛИДАЦИЈА ДЕМОКРАТИЈЕ

1. Дефиниција демократије

Демократија је облик владавине у којој све одлуке доноси директно или индиректно већина грађана кроз поштене изборе, односно то је политички систем базиран на могућности да народ може да бира своје представнике. Ово право на бирање представника — основни је и суштински концепт демократије.

Појам демократије као облик владавине потиче од грчких филозофа. У Европи се најпре развила у грчким градовима-државама као директна и непосредна демократија. У својој модерној употреби датира од револуционих промена у западним друштвима на крају осамнаестог века. Као облик владавине демократија одређена терминима који се односе на извор ауторитета владе, циљевима којима служи влада и процедурама конституисања владе. У другим системима људи постају вође рођењем, помоћу судбине, богатства, путем насиља, учењем, а у демократији именовањем, вођу бира народ на изборима и то је њена основна процедура. Демократија је воља народа, што је и Шумпетер у свом делу “Капитализам, социјализам и демократија“ навео и назвао“ Класичном теоријом демократије “ у којој се демократија одређује као “воља народа“ .

Шумпетер је развио такозвани демократски метод; “онај институционални аранжман долажења до политичких одлука у коме појединци, путем конкурентске борбе за гласове људи, стичу моћ одлучивања“. Грађанима је дата могућност да бирају између ривалских политичких лидера вођстава који се такмиче за њихове гласове. Политичке партије припремају и омогућавају такав избор. Између избора одлуке се доносе од стране изборних изабраних политичара. На следећим изборима грађани могу заменити изабране представнике, односно ускратити им поверење, казнити или наградити и задржати их на власти. Ова могућност бирања представника на изборима често се подводи под појмом демократије. Родоначелник оваквог одређења је Јозеф Шумпетер.¹⁷

¹⁷ Sumpeter J. (1960). Kapitalizam, socijalizam, demokratija, Kultura, Beograd.

Роберт Дал¹⁸ сматра да је основна супстанца демократије је у трајно присутној одговорности владе према захтевима својих грађана који су политички једнаки, због чега демократију схвата као такав “ политички систем чија је једна од карактеристика његова способност да буде потпуно или готово потпуно, одговоран својим грађанима. “Постоје две димензије демократије: надметање и учествовање. Ове две димензије су пресудне за схватање такозване реалистичне демократије или полиархије. Оне нам омогућавају нам да оценимо у ком степену је један политички систем демократски, да се упореди или анализира да ли је један систем тј. друштво више или мање демократско.

Шумпетерова дефиниција демократије припада групи процедуралних дефиниција чија је предност у томе што пружа аналитичку прецизност и емпиријска средства која појам демократије чине употребљивим“ (Хантингтон, 2004). Што значи да овакве дефиниције омогућавају рангирање демократија према степену успешности. Процедуралан приступ демократији заступа и Самуел Хантингтон који сматра да се “политички систем двадесетог века одређује као демократски у степену у коме су његови најмоћнији доносиоци колективних одлука изабрани на правичним, поштеним и периодичним изборима на којима се кандидати слободно намећу за гласове и у којима учествује целокупно одрасло становништво“.¹⁹

Када је реч о одређивању демократије, требало би још напоменути неколико ствари јер постоје аутори који сматрају да је процедурално одређење демократије (које се своди само на изборе и рефлексију изборне воље грађана) ипак преуско. За неке “истинска демократија“ подразумева ефикасну контролу политике од стране грађана, одговорну владу, поштење и отворености у политици, подједнаку партиципацију и власт и разне друге грађанске иницијативе и вредности.

Већина савремених аутора који пишу о демократији и о демократизацији из емпиријског угла прихватају процедурално одређење демократије које почива на Даловом појму полиархије. Демократију тако чине слободни, поштени и такмичарски избори, универзално право гласа одраслих и широка слобода основних слобода грађана, као што су слобода говора, штампе и удруживања (Dahl 1989).

¹⁸ Dal, R. (1997). Poliarhija, Filip Višnjić, Beograd.

¹⁹ Hantington, S. (2004). Treći talas. Stubovi kulture, Beograd

Имајући у виду широко прихваћено процедурално одређење демократије, Србија је данас демократска земља. Избори су слободни, јер практично нема изборне крађе и застрашивања бирача, и поштени пошто нема ограничења страначког такмичења у кампањама, нема репресије, малтретирања или систематског спречавања приступа медијима или другим ресурсима значајним за страначку утакмицу појединим посланичким кандидатима. Независни домаћи и страни посматрачи су потврдили да су избори данас у Србији слободни и поштени (CESID i OSCE). Странке које су губиле изборе нису имале значајне примедбе на изборни процес. Заштита слобода грађана данас је значајно унапређена. Извештаји угледних међународних удружења која редовно процењују домете демократизације указује да заштита слободе говора, слободе штампе и слободе удруживања одговара нивоу заштите ових слобода у суседним земљама које су чланице Европске Уније или су пред уласком у ову организацију.

2. Међународни утицаји на ширење и консолидацију демократије

Модерна демократија је демократија националне државе и њена појава у вези са њеним развојем. До почетка стремљења демократије на западу дошло је у првој половини седамнаестог века. Демократске идеје и демократски покрети били су важна мада не и централна карактеристика Енглеске револуције. Основни прописи Конектиката које су 14. јануара 1638. године усвојили грађани Хартворда и суседних градова, представљали су први писани устав модерне демократије. Међутим те промене иза којих је стајала пуританска револуција, ни у Енглеској ни у Америци нису за собом оставили демократске институције. Више од века после 1660. владе у обе земље биле су даље од народа него што је то раније био случај. На различите начине, долазило је до буђења аристократије или олигархије. Године 1750. у западном свету нису постојале демократске институције на националном нивоу. Године 1990. такве институције су постојале у многим земљама. Крајем двадесетог века много више земаља поседовало је демократске институције.

Одлучујући елементи који утичу на успостављање демократије, могу бити активности влада и институција изван земље. Као што је и Роберт Дал указао, у петнаест од двадесет демократских земаља 1970. године демократски системи су успостављени или током туђе владавине или пошто је земља стекла независност. Као што је био случај са Западном Немачком, која је након окупације савезника од диктаторског система прешла ка демократском. Али јасно је да и спољашњи чиниоци исто тако могу да сруше демократске системе. Можемо констативати да постоје спољашњи чиниоци када је реч о међународној политици који могу да убрзавају или успоравају трансформацију државе из диктаторског у демократски систем или из демократског у диктаторски .

Постоји читав низ фактора који може утицати на земље да брже прихвате демократске политичке, друштвене и економске вредности и реформе. Некада је пресудна близина земље државама где је већ укореењена демократија, некада су то утицаји великих земаља чији је геополитички интерес ширеење демократије или спонтане реакције грађана. Физичка близина може имати пресудан значај када је реч о ширеењу и консолидацији демократије. Када погледамо земље које су настале распадом бившег Совјетског савеза и државе попут Чешке или Пољске које се граниче са Немачком, приметиићемо да је демократија укореењена у земљама које су некада припадале социјалистичком блоку, које су данас чланице Европске Уније, у поређењу са Казахстаном или Грузијом. Казахстан и остале земље бившег Совјетског блока остале су предалеко од епицентра ширеења демократије, исувише далеко од Европске Уније, па их је талас демократских промена деведесетих година прошлог века једва додирнуо.

Спољашњи утицаји у Европи пре 1830. године фундаментално били су анти демократски заустављајући процес демократизације. Између 1830. и 1930. године спољна средина је у погледу демократизације била неутрална, у различитим земљама одвијала се демократизација темпом који су мање или више одређивали унутрашњи економски или друштвени развој. Након Првог светског рата дошло је до успостављања демократских институција у земљама Централне и Источне Европе, али пошто те земље нису досегле одређени ниво економског и друштвеног развоја да ни њихове демократске институције нису дуго трајале. Међутим након Другог

светског рата совјетска интервенција спречила је успостављање демократских система у земљама као што су Пољска, Чехословачка, Источна Немачка и Мађарска, иако су те земље економски и политички биле спремне за демократизацију.

Спољни чиниоци су допринели такозваном трећем таласу демократизације. И заиста снажни извори моћи у свету као што су Ватикан, Европска Унија, Сједињене Америчке државе значајо су утицале на заштиту људских права, либерализацију и демократизацију.

3. Утицај Европске заједнице на ширење и консолидацију демократије

Године 1951. потписан је Споразум од стране Западне Немачке, Италије, Холандије, Француске, Белгије и Луксембурга којим је створена Европска Заједница за угаљ и челик. Шест година касније те државе су потписале споразум и створили Европску заједницу за атомску енергију и Европску економску заједницу. Споразум из 1957. године је још познат као Римски споразум. Године 1970. дошло је до промене политичке заједнице па се кренуло у преговоре са још неколико земаља: Норвешком, Данском, Великом Британијом и Ирском, а 1973. године су последње три земље придружиле Европској заједници и самим тим се завршио први круг ширења заједнице.

Европска Заједница активно је потпомогла демократизацију и спровођење реформи нарочито у земљама Јужне и Источне Европе (али и у другим деловима света у складу са њеним утицајима и могућностима). Прво ширење Европске Заједнице је обухватило три државе које су управо излазиле из ауторитарних режима тих седамдесетих година двадесетог века: Грчку, Шпанију и Португалију. Прелазак од ауторитарног режима до демократског успешно је извршен у све три државе. Ширење Заједнице подударала се са процесом демократизације у Европи. У том таласу су у Европску Заједницу примљене: Грчка, Португалија и Шпанија. Грчка је постала члан Европске Заједнице 1981. године, а Португалија и Шпанија 1986. године. Грчка је још од 1962. године била повезана са Заједницом, а касније је од 1974. године убрзала процес прикључења. Сагласно напред наведеном може се приметити колико економска и културна преплетеност могу имати утицаја на ширење демократије. Под утицајем Сједињених Америчких држава Грчка је постала и члан НАТО.

Шпанија је имала развијену индустрију и развијен туризам која је настала улагањем претежно из Европске Заједнице. Што је допринело да се Шпанија уско економски и друштвено повеже са бројном земљама Европске Заједнице. Португалија је била сиромашнија од Шпаније, међутим и она је била економски повезана са Европском Заједницом, што је допринело да жеља за демократизацијом и приближавању Европској Заједници изразито буде јака код обе земље. За све три државе чланство у заједници је било потребно, чак и нужно, из економских разлог. Услов да би држава постала чланица морала је да буде демократска, због тога је и демократија представљала суштински корак ка економском напретку. Чланство у Европској Заједници давало је потпору демократији и стварало заштиту у одбрамбени систем од могућности повратка у поновни ауторитаризам.

Последњи талас ширења и консолидације демократије у Европи под утицајем Европске Заједнице, био је знатно бурнији. Крајем осамдесетих година прошлог века, након урушавања и нестанка Источног блока неколико земаља је изразило жељу да се придружи Европској Заједници, која 1993. године постаје Европска Унија. Мађарска, Пољска, Чехословачка, као и Источна Немачка на самом почетку су изразиле жељу да се придруже Европској Унији, па се у њихово учлањење ускоро и кренуо. Ове земље су већ након другог светског рата биле спремне да се демократизују, али их је војно присуство Совјетских трупа у томе спречило. Због тога су након 45 година ове државе биле спремне за политичке, економске и друштвене реформе. Подршку су им пружиле САД и земље Европске Уније. Економска, друштвена и културна повезаност је већ постојала, само је требало наставити успостављање чвршћих веза између земаља Европске Уније и држава Источне Европе. Процес транзиције ка Европској Унији убрзао је успостављање блиских економских и друштвених веза.

Годину дана након пада Берлинског зида, Источна Немачка се реинтегрисала са Западном Немачком, која је била значајно развијена у сваком погледу, те је самим тим 1990. године постала део Европске Заједнице. Пољска, Мађарска, Чешка и Словачка за врло кратко време су успеле да се трансформишу из чврстих ауторитарних режима у демократске. Пуноправне чланице Европске Уније постале су 2004. године. Пољска је данас једна од лидера Европске Уније. У периоду од 1991. до 2004. године још неколико земаља бившег Источног блока примљено у Европску

Унију. То су биле три мале државе: Естонија, Летонија и Литванија. Све три државе су настале распадом СССР, и њима је понуђена Европска перспектива коју су оне искористиле и успешно извршиле реформу политичког и економског, те се самим тим и демократизовале. Још једна земља је 2004.године примљена под окриље Европе Уније. То је била Словенија једана од шест бивших република СФРЈ. Нажалост због ратова који су се деведесетих година догодили на подручју бивше Југославије, као и због ауторитарног режима Слободана Милошевића пут ка учлањењу у Европску Унију је био отежан и немогућ.

4. Консолидација демократије

Израз „консолидација демократије“ улази у речник друштвених наука са великом историјском транзицијом из социјализма у капитализам, односно из стања друштвеног и политичког монизма и догматизма у стање друштвеног и политичког плурализма и либералног јавног дискурса. Отуда и израз „транзициона држава“ као ознака за промену државно-правног поретка према либералној, парламентарној, вишепартијској и правној држави.²⁰

Демократија је консолидована, каже Przeworski, када систем институција постане једина игра која се може играти и када нико не може да замисли деловање изван демократских институције. Постјугословенски простор, био је обележен, уместо ауторитетом институција, ауторитарном персонализацијом политичког простора, односно ауторитарном колонизацијом укупног друштвеног, политичког, правног живота. Догодила се становита инверзија: девиза, „институција то сам ја“ била је искуствена чињеница транзиционог раздобља.

Демократија је консолидована, каже Przeworski, када систем институција постане једина игра која се може играти и када нико не може да замисли деловање изван демократских институције, а Србија је данас направила одлучујући одклон од ауторитаризма прешла праг демократије, и представља прави пример како треба

²⁰ Kovačević, S. (2015). Tranzicija u demokratiju – transformacija društva i konsolidacija demokratije, Niš.

направити прилагодити своје политичке и економске системе чланицама Европске Уније.

Процес консолидације демократије није резултат дуготрајне еволуције, погодбене односно консесуалне промене режима, већ је у питању одозго (ауторитарно) контролисана консолидација коју је пратио колапс претходног режима, изнуђена спољашњим императивима међународне политике с једне стране, и унутрашњим нереалним очекивањима „одоздо“, дакле народа.

Одозго контролисана односно управљана консолидација демократије везана за дизајнирањем консолидације из ракурса превазилажећег социјализма и попустичког национализма режима Слободана Милошевића. Ракурс или резон одлазећег социјализма подразумевао је да се либерална парламентарна демократија успостави из оквира ранијег идеолошког калупа кроз политички плурализам без политичких партија или уз бар једну доминантну тоталитарну партију преображених „комуниста“ односно „левице“. Тако је врх Социјалистичке партије и Југословенске левице, хегемона реверзибилних процеса, креиран и обликован политички простор, простор који је представљао „компилацију“ раније социјалистичке и долазеће либералне демократије.

Полазиште популистичког национализма тада владајуће елите подразумевао је анахроне механизме реинтеграције српског етничког простора политичком техником и стилистиком који није препознао свет моћних држава или се није уклапао у његов геостратешки интерес. Та врста популистичког национализма имала је аутистичке одлике јер се ауторитарна политика водила ван осећаја за реалности и ван осећаја за оно шта је стварност и шта је могућност обзиром на природу и карактер регионалног и међународног окружења.

Неуспешно управљана консолидација демократије праћена је распадом југословенске државе, настанком нових држава на Балкану и потребом обнове или поновног стварања српске државности. Та објективна околност интерпретирана је од стране преображеног комунистичког режима сувише субјективно, догматски, аисторијски, посесивно властодржачки, дакле, са толиком дозом ауторитарне иреалне

самоуверености, да су резултати такве политике завршили међународним санкцијама, грађанским ратом и међународном интервенцијом.

5. Облици и начини испољавања ауторитарне консолидације

Облици испољавања ауторитарне политике и одозго управљане квази-елитарне, консолидације су тада били преовлађујући: лична персонализована власт, невидљива моћ која се само „сели“ из једне гране власти у другу, јак председнички систем, колонизација политичке моћи ауторитарног лидера у све свере друштва, и манипулација интересима, потребама, вредностима и циљевима друштва.

Лична персонализована ауторитарна власт је била изнад институција и државних органа и она не произилази из институционалног система, већ систем институционалних односа зависи од личне воље и интереса њеног носиоца. Тако се институција поистовећује са личним именом носиоца институционалног овлашћења по већ наведеном принципу: институција то сам ја. Процес персонализације ауторитарне власти суспендује институције, њихову независност, самосталност и делотворност. Приоритет личног над општим и заједничким обесмишљава демократски легитимитет институција, стављајући интересе појединца изнад интереса опште воље друштва.

Политичка моћ је увек била изнад или против правног оквира овлашћења и одговорности. Она је често невидљива и скривена иза институционалних оквира и процедура, што ствара привид легитимног одлучивања. Највиши орган државне суверености је била само пука форма, параван или кулиса јер одлука није производ представљања интереса свих. Институцијална моћ често није у рукама саме институције већ скривене односно невидљиве моћи која се налази ван правног оквира. Најбољи пример је инверзија државних функција између парламента, владе и председника у којој се моћ сели из једне у другу институцију без правног утемељења. На тај начин ауторитарна политика и власт је више фактичка а мање или нимало правна.

Политичка моћ се протезала на све друштвене свере и одражавала тоталитарни карактер ауторитарне државе и политике. Такав облик ауторитаризма имао је за циљ потпуну контролу свих друштвених процеса и односа чиме се ствара ограничава плурализам, потребна диференцијација подсистема и свера друштва. У супротном, власт не може бити стабилна и извесна ако се друштвене алтернативе не ограничавају на ауторитарно посредовање структурне динамике друштва.

Ауторитарна власт карактерише манипулација вредноћима или елиминише могућност избора вредности или система вредности према императивима владајуће елите или политике. Она суспендује и намеће избор. Народна воља је само претходно хетерономно обликована воља која се употребљава као адут у свакој ситуацији критике или оспоравања власти. На тај начин она добија садржину ауторитарног популизма који је увек успешно и делотворно средство владања и контролисања ставова, мишљења и понашања изборног тела.

Најизраженија је манипулација општим и универзалним вредностима употребљавајући их за парцијалне, посебне интересе и циљеве. „Ауторитарна политика се иначе ослања на априорност одређених вредности, где се на основу њих доводе у питање све друге вредности, самим тим и кохерентност вредносног система. Са друге стране, она вредностима најчешће манипулише тако што се не придржава прокламованог вредносног система у конкретном деловању.“²¹

Ауторитарна политика забрањује, ограничава или искључује слободну јавност, посебно слободну критичку јавност служећи се лажима или полуистинама. И не само јавност, него све институције, организације, сфере друштва су контролисане и зависне од „званичне“ политике ауторитарне државне власти и ауторитарне владајуће политике. Механизам политичке пропаганде и демагогије може да постане основна техника владања . Тиме долазимо до манипулисања општег и јавног интереса који се увек манипулативно обликује а иза кога могу да стоје интереси опстанка на власти и протежирања парцијалних и егоистичких интереса моћних лоби група. Њен „унутрашњи принцип“ деловања може бити тајност која се легитимише „вишим“ државним и политичким разлозима.

²¹ Чупић, Ч (2001). Политика и зло. Чигоја штампа. Београд.

Популистички, тоталитарни и лични карактер ауторитарне власти производи негативне последице и по правни и правосудни систем на начин да тај систем не остварује унутрашњу логику сврхе свог постојања, већ постаје инструмент или средство моћи и утицаја. Логика права подређена је логици моћи. То је својеврсни парадокс јер уместо да право контролише политичку моћ, што је цивилизацијска творевина и достигнуће, политика може да контролише право, ограничава његову делотворност, намеће логику и критеријуме поступања и одлучивања који су супротни логици и телеологици права. Полазећи од премисе да је правосудни систем стуб државе и суштина демократске државе и друштва, може се закључити да ауторитаризам тамо где постоји представља негацију државе и демократије. Ако без права нема државе, онда ни без државе нема консолидоване демократије.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Коришћењем теоријско-сазнајног апарата и научним посматрањем истраживане појаве, верификоване су и потврђене почетне хипотезе и претпоставке с почетка ових разматрања. Континуирани, историјски и вековоно учестали карактер ауторитарни власти представља ограничавајући фактор успостављања и консолидовања демократије. У условима друштвене аномије и сиромаштва, ауторитаризам је чак чинилац стагнације и дезинтеграције друштва и њене интересне структуре.

Ауторитарно наслеђе у изражава се као некритички однос према политичком и другим врстама ауторитета, као безпоговорна субмисија у односу на ирационални ауторитет вође, као персонализација, приватизација и злоупотреба институција од стране политичке власти, као поимање политичких вршилаца власти као несумљивих носилаца идеолошке, националне и политичке воље. Некритичка, поданичка, послушничка, ирационална, персонализована емоционално вољна идентификација са политичким ауторитетом. Однос према деловању политичке власти је дубоко патерналистички, ирационално-емоционалан и у основи психичког порекла. Сваки облик другачијег, критичког, опозиционог деловања, полуге ауторитарне власти третирају као непријатељски, издајнички уз стално позивање на „вољу народа“. Уместо да се други политички субјекти третирају као супарнички и допуњујући, ауторитарна власт их етикетира дисквалификујућим атрибутима. Посебан вид тоталитарне ауторитарности изражава се као зависност друштвених подсистема, посебно права, у односу на политичку вољу и интерес скоро невидљивих структура моћи, које често иза партијских кулиса и интересних котерија обликују бирачку вољу и манипулишу јавним и општим интересима друштва.

Феномен ауторитарности није одвојив од политике и државе. Зато је неопходно одредити разлику између нужног ауторитарног синдрома политике од ауторитарности као сталне и диспозитивне карактеристике мишљења и понашања. Нужна односно неопходна ауторитарност увек постоји у савременој политици и она је до одређене границе легитимно допуштена. Ради се појединачним, повременим,

специфично ситуационо условљеним условима у којима се ауторитарност нужно испољава, а то су стања отворених конфликта, постратних односно постконфликтних ситуација, појаве деструктивних садржаја унутар државе и сл. Али, то је више фазни, спорадични ауторитаризам, који мора бити краткорочан али делотворан и у интересу државе и друштва. Имајући у виду посебност и специфичност околности, ова врста ауторитарности често се означава и као ауторитативност, мада ауторитарно и ауторитативно немају иста значења. Међутим, за разлику од тога, ауторитарност као ауторитарни синдром често се изражава као трајна ознака политичких режима, као учестала, карактеристична и стална метода и техника владања и управљања друштвеним интересима.

Истраживање феномена ауторитарности - култаличности, харизме у политици, конзервативизма, непоштовања других имржње према особама друге идеологије, вере, нације и расе, подређености, зависности појединца, група и институција од воље ирационалног ауторитета, догматског начин мишљења и одсуства критичког преиспитивања власти, личног карактера власти која има тоталитарне претензије, - не може доносити очекиване резултате консолидације демократије уколико сами узроци ауторитарног начина „мишљења, веровања и праксе“, размишљања и деловања нису превладани. Искореењивање ауторитаризма је предуслов демократске одговорности друштва. Склоност ка ауторитарном начину мишљења, понашања и деловања се увек јавља као последица одрицања сваке врсте одговорности за сопствено мишљење и понашање. Такође, људи ће показати склоност ка међусобним сукобима, независно од тога које идеали сами заступају, уколико их њихова култура и традиција оптерећује сујетом или кривицом као покретачким мотивима у свакодневном животу. Сујета људе чини увредљивим, а кривица параноидним и тако природно склоне сукобима. Незрео и неодговоран начин мишљења и понашања може бити дубоко уткан и укорењен у традицију и политичку културу једног народа, и зато излазак из вековне историјске заосталости захтева дубље промене у самом друштву.

Изложеност народа ауторитарним империјалним политикама, изложеност монархијском и комунистичком моделу ауторитарности створио је талог

ауторитарне свести и оставио је дубоке трагове у историјском памћењу. Изложеност ауторитаризма ствара диспозитивне навике и склоности људи да подржавају неодговорну власт тако продужавајући историјску датост первертираног ауторитарног синдрома који је дубоко усађен у менталитету људи. Промена начина мишљења и деловања је неопходан услов покретања и развоја. Сваки облик лоше власти опстаје „леђима“ политичкој свести поданика. И ауторитарна власт почива на малодушности и послушности поданика. Катарза менталитета народа је предуслов одговорне власти.

Карактер консолидације демократије у посткомунистичким друштвима је био у основи ауторитаран, моноползован, условљен како факорима ауторитарног менталитета тако и геостратешким одредницама међународних односа.

Превазилажење ауторитаризма лежи у просвећености једног народа. Није довољно само променити конкретан ауторитарни персонализован режим, потребно је превладати друштвене односе који производе ауторитарног вођу. Све промене, па и политичке, нису могуће без промена у дубинским структурама културе друштва и базичних образаца менталитета. Вековни феномен ауторитарности на Балкану могуће је превазићи само просвећивањем, знањем, образовањем, односно новом политичком и правном културом која неће производити ауторитарне односе у друштву и политици. Зато је упутно присетити се Канта:

"Просвећеност је човеково напуштање властите незрелости коју је сам себи наметнуо. Незрелост је немоћ да се свој разум употребљава без вођства неког другог. Лењост и кукавичлук су узроци због којих тако велики део људи, премда их је природа одавно ослободила од туђега управљања, ипак драговољно до краја живота остаје незрео и због којих другима бива сасвим лако да им се наметну за њихове туторе. Веома је удобно бити незрео. Уколико имам ... душебрижника који уместо мене има савест...онда, заиста није потребно да се сам трудим. Нема потребе да мислим када могу само да платим; неко други ће већ за мене предузети мрски посао. Пошто су најпре заглупели своју домаћу стоку, брижљиво спречавајући да се та мирна створења не одваже ни на један корак из дупка у који су их затворили, ти тутори после

указују на опасност која им прети ако покушају да иду сами." (Емануел Кант, Ум и слобода, 43).

Промена когнитивног капацитета друштва и нова, рационална перцепција друштвене и политичке старности је предуслов у консолидовања демократских институција и структурирања друштва које ће увек производити тип демократског, одговорног, ефикасног, делотворног, развојног политичког програма развоја друштва. Ослобађање од ауторитарне и тоталитарне претензије власти у односу на формацију друштва је предуслов развоја друштва и не само успешне консолидације, него и продубљивања демократије.

Демократија је консолидована, каже Rzeworski, када систем институција постане једина игра која се може играти и када нико не може да замисли деловање изван демократских институције, а Србија је данас направила одлучујући одклон од ауторитаризма прешла праг демократије. Имајући у виду широко прихваћено процедурално одређење демократије, Србија је данас демократска земља.

У Србији се данас може говорити о консолидацији демократије јер је демократија претежно успостављена. На нормативној равни, избори су слободни и поштени, постоји слобода говора, штампе и удруживања и нема "резервисаних домена" који би ограничили моћ државних функционера изабраних на демократским изборима, од стране воље народа.

ЛИТЕРАТУРА

Adorno TH. et al. 1964, *The Authoritarian Personality* (I), John Wiley & Sons, New York.

Dimitrijević, N. 2003, Kritičko čitanje tradicije i poredak slobode, *Republika*, no. 310311.

Дал, Р. (1997), Полиархија, Филип Вишњић, Београд.

Fromm, E. (1980). *Zdravo društvo*, Rad, Beograd.

Fromm, E. (1984). *Autoritet i porodica*, Naprijed, Zagreb.

Golubović, Z. (1995). Tradicionalizam i autoritarnost kao prepreka za razvoj civilnog društva u Srbiji, u V. Pavlović /ed/, *Potisnuto civilno društvo*, Eko Centar, Beograd.

Golubović Z. (2002). Tolerancija i autoritarnost, u *Tolerancija, susret razlike*, Savezno ministarstvo nacionalnih i etničkih zajednica, Beograd.

Gransow, V. & Offe, C. 1982, Political Culture and the Politics of the Social Democratic Government, *Telos*, no.53.

Krober, A. & Kluckhohn, C. (1963), *Culture, A Critical Reviews of Concepts and Definitions*, Random House, New York.

Čorbić, D. Kovačević, S. (2014). Politički sistem, Niš, 2014. Godine

Kovačević, S. (2015). Tranzicija u demokratiju – transformacija društva i konsolidacija demokratije, Niš.

Offe C. (1985) New Social Movements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics, *Social Research*, Vol. 52, no.4.

Pavlović, V. (1995). Civilno društvo i mogućnosti demokratskih promena ka otvorenom društvu, u Vukašin Pavlović /ed/, *Potisnuto civilno društvo*, Eko Centar, Beograd.

Taylor Ch. (1981). Growth Legitimacy and the Modern Identity, *Praxis International*, Vol. 1, no.2.

Hague R. and Harrop M. (2014). Usporedna politika i vladavina. FPN, Beograd

Hantington, S (2004), Treći talas, Stubovi kulture, Beograd.

Brownlee, J. (2007). *Authoritarianism in an Age of Democratization*. Cambridge: Cambridge University Press.

Levitsky, Steven, and Lucan A. Way. 2010. *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press.

Linz, Juan, and Alfred Stepan. 1996. *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South Europe, South America and Post-communist Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

O'Donnell, Guillermo, and Philippe C. Schmitter. 1986. *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions About Uncertain Democracies*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Slater, Dan. (2010) *Ordering Power: Contentious Politics and Authoritarian Leviathans in Southeast Asia*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sumpeter J. (1960). *Kapitalizam, socijalizam, demokratija, Kultura*, Beograd.

АУТОРИТАРНО НАСЛЕЂЕ И КОНСОЛИДАЦИЈА ДЕМОКРАТИЈЕ

САЖЕТАК

Ауторитарно традиционално наслеђе одредило је и карактер одозго контролисане консолидације демократије . Консолидација демократије имала је динамантан печат претходних ауторитарних режима и ауторитарног менталитета кога је тварала свака ауторитарна власт. Дефекти консолидације имали су посебне карактеристике: изразита персонализација уместо институционализације власти и политике; субмисивни карактер права и других подсистема друштва у односу на формацију политичке моћи; зависност појадинаца, група и друштва у односу на политичко-партијску моћ лидера; међународни утицаји на консолидацију демократије ; цивилно друштво ; Успостављање демократије;

Ауторитарни синдром изражава се још и као посебна врста догматског мишљења, веровања, вредновања и понашања која се посебно изражава у две димензије: одуство критичког мишљења у односу на деловање власти, с једне стране, и неприлагођеност односно аисторичност у односу на нове околности и промене ужег и ширег окружења, с друге стране.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: АУТОРИТАРНО НАСЛЕЂЕ, АУТОРИТАРНА ЛИЧНОСТ V. S. АУТОРИТАРНА ВЛАСТ, ТРАНЗИЦИЈА У ДЕМОКРАТИЈУ, КОНСОЛИДАЦИЈА ДЕМОКРАТИЈЕ, ДОГМАТИСКИ АУТОРИТАРИЗАМ, ПАТРИМОНИЈАЛНИ АУТОРИТАРИЗАМ, ДЕФЕКТНА ДЕМОКРАТИЈА.ДЕМОКРАТИЈА

AUTORITARIEN HERITAGE AND CONSOLIDATION OF DEMOCRACY

ABSTRACT

Authoritariaen traditional inheritance established damaged character consolidation of democracy had seal of previous autoritative regime and autoritative mentality which was established by all previous autoritative governments. Lack of consolidation had specific characteristics: expressive personalization instead of institutional government and politics, submitive character law and other subsystems of society comparing to formation of political power; control of law process relating to invisible structures of power, which hadn't got mandate of from voting. Dependence of individuals, groups and society compering to power of leaders of some political parties, manipulating with societies goals and forsing of political will which is opposite to the general goals, especially to particular and individual interests of society, weakness of society in process of government control and rational articulation of interests and needs.

Authoritarien syndrom is presented as specific kind of dogmatic oppinion, believing, values and behaving which is expressed by two dimensions, hack of critisizm toward government acting from the one side and unaddapting and unhistorical if we consider new circumstances and changes of small and wide society from the other side.

KEYWORDS:AUTHORITARIAN HERITAGE, THE AUTHORITARIAN PERSONALITY, AUTHORITARIAN RULE, TRANSITION TO DEMOCRACY, DOGMATIC AUTHORITARIANISM, PATRIMONIAL AUTHORITARIANISM, TOTALITARIAN AUTHORITARIANISM, DEFECTIVE CONSOLIDATED DEMOCRACY.

БИОГРАФИЈА

Анета Мирковић Макуловић рођена је у Бору 20. 12. 1986. године. Детињство је провела у Жагубици где је и завршила основну школу. Средњу медицинску школу је завршила у Београду, а 2014. године дипломирала на Правном факултету за привреду и правосуђе у Новом Саду.

Професионалну каријеру је започела у Бору у Основном суду. Данас успешно обавља послове дипломираног правника у Рударско-топионичарском басену Бор.

Школске 2017/2018 године уписала је мастер студије на Правном факултету Универзитета у Нишу, ужа правнотеоријска научна област. Положила је све испите са просечном оценом 10,00.

Удата је и мајка је једног дечака.

Говори енглески и немачки језик.